

Contacten tussen broers en zussen: traditionaliteit, homogeniteit en restricties

Ellen Verbakel en Paul M. de Graaf¹

Summary

Contacts between siblings: traditionalism, homogeneity, and restrictions

This paper sets out to study social determinants of contacts between siblings in the Netherlands. Descriptive and explanatory questions are answered with data from the Family Survey Dutch Population 1998 (N=2029). Respondents and one randomly selected sibling have been questioned separately. The results show that the average sibling pair visits each other 21 times annually, and that the variation is large (standard deviation is 30). The variation is expected to be explained by differences in traditional family values, restrictions, and homogeneity. The results show that traditional family values, expressed in schooling, religiosity, and family orientation affect the contact frequency. The conclusions with regard to the time budget are unclear: supportive as well as contradictory results are found. Social homogeneity does not lead to more contact. Interestingly, only income differences lead to less contact.

1. Inleiding

Meer dan 90 procent van de volwassen Nederlandse bevolking (voorzover jonger dan 70 jaar) heeft minstens één broer of zus in leven en daarmee een vaak vanzelfsprekende bron van sociaal contact. De relaties die mensen onderhouden met hun broers en zussen zijn bijzondere relaties, want het zijn de langstduurende relaties die een mens in zijn leven heeft. De natuurlijke gang van zaken is dat mensen hun ouders overleven, dat de eigen kinderen pas later komen en dat broers en zussen tegelijkertijd door het leven gaan. Behalve misschien jeugdvrienden en buurkinderen van vroeger zijn er geen mensen met wie men zijn leven lang contact heeft. Relaties tussen broers en zussen zijn niet alleen langdurig, maar vaak ook vanzelfsprekend. Terwijl men zijn best moet doen om andere contacten aan te houden, geldt dit veel minder voor familierelaties in het algemeen en voor de broer/zus-relatie in het bijzonder. Na een intensieve samenwoonperiode in de jeugd, vindt er een overgang plaats naar een relatie over afstand en ook al gaat de primaire belangstelling dan uit naar het eigen gezin, naar partner en kinderen, en ook al woont men niet meer bij elkaar in de buurt, de relatie blijft vaak intensief. De gezamenlijke opvoeding

en een gezamenlijke geschiedenis scheppen een band die men maar moeilijk wil of kan verbreken. Daarmee zijn relaties tussen broers en zussen anders dan relaties tussen vrienden, die men immers zelf uit kan kiezen (Boer, 1994; Cicirelli, 1995; Goetting, 1986).

Tegelijkertijd constateren we echter dat er enorme verschillen bestaan in de hoeveelheid contact tussen siblings. (Bij gebrek aan een Nederlandse term voor broers en zussen samen zullen we in dit artikel vaak het Engelse woord *siblings* gebruiken.) Sommige siblingrelaties verdwijnen volledig nadat men het ouderlijk huis heeft verlaten, terwijl andere siblingrelaties het hele leven blijven bestaan en hecht zijn. In dit artikel gaan we in op de verklaring van de sterke variatie in de hoeveelheid contact tussen broers en zussen. Er bestaat nog maar weinig sociologisch onderzoek naar contacten tussen siblings en de verklaring daarvan. Relaties tussen volwassen siblings staan minder in de belangstelling dan andere aspecten van de primaire leefstijl, zoals partnerkeuze en de relaties tussen ouders en kinderen, waarschijnlijk omdat deze een meer centrale plaats in de samenleving worden toegedicht (Goetting, 1986). Veel van wat er bekend is over siblingrelaties komt uit sociaal-psychologisch onderzoek. De nadruk wordt vaak gelegd op verschillen en overeenkomsten in persoonlijkheid en op de rivaliteit tussen broers en zussen (Boer, 1994; Goetting, 1986). Net als Allan (1989, 1996) menen wij echter dat het belangrijk is om ook sociologische theorieën te gebruiken in onderzoek naar familierelaties. Onderzoek naar partnerkeuze, naar echtscheiding en naar de invloed van ouders op kinderen hebben laten zien dat sociologische theorieën belangrijke bijdragen leveren om beslissingen in de primaire leefstijl te verklaren en we vermoeden dat dit ook het geval is voor de verklaring van de hoeveelheid contacten tussen broers en zussen.

We richten ons in dit artikel op de sociale determinanten van de contactfrequentie tussen siblings, dat wil zeggen op de invloed van preferenties en restricties die samenvallen met sociale kenmerken van de respondenten en hun siblings. De preferenties hebben betrekking op de voorkeur om met siblings om te gaan. Daarbij maken we onderscheid tussen enerzijds traditionele voorkeuren om in het algemeen veel met familieleden om te gaan en anderzijds homogeniteit, de overeenkomst in sociale positie van broers en zussen. We verwachten dat homogeniteit kan verklaren dat sommige siblings meer contact met elkaar hebben dan andere siblings. De restricties waarnaar we zullen kijken, betreffen het inkomensbudget en, vooral, het tijdbudget.

Behalve sociologische relevantie heeft de beantwoording van onze onderzoeksvraag ook een maatschappelijke relevantie, omdat we meer inzicht krijgen in hoe belangrijk familiecontacten nog zijn in de hedendaagse samenleving. Dit onderwerp staat zowel wetenschappelijk als maatschappelijk sterk in de belangstelling (van den Akker, Cuyvers & De Hoog, 1992; Litvak, 1960; Knipscheer, 1990; Popenoe, 1993). In tabel 1 geven we een opsomming van belangrijke vormen van sociaal contact in Nederland: contacten met ouders, met volwassen kinderen, met broers en zussen, met verdere familieleden, met burens, met vrienden/kennissen en met collega's. Op basis van informatie uit de Familie Enquête Nederlandse Bevolking 1998 (zie verderop voor een beschrijving van deze data) over 2029 Nederlanders, kunnen we laten zien hoe vaak men iemand op bezoek krijgt en hoe vaak men bij iemand op bezoek gaat. We nemen aan dat bezoeken over en weer een goede indicator zijn voor de contactfrequentie, al laten die niet zien hoeveel contacten men elders heeft, zoals bij derden thuis of bij gezamenlijke activiteiten buitenshuis.

De cijfers laten zien dat contacten met ouders, met siblings en met uit huis wonende kinderen een groot deel uitmaken van het totale aantal persoonlijke contacten. Voor ons onderwerp is het van belang dat bijna de helft van alle Nederlanders minstens één keer per maand een broer of zus op bezoek krijgt of zelf een bezoek brengt aan een broer of zus. Dat is niet veel minder dan het percentage dat minstens één keer per maand bij de ouders of bij een vriend of kennis op bezoek komt of gaat, en meer dan het percentage Nederlanders dat op bezoek gaat bij buren of collega's. Geconcludeerd kan worden dat familieleden een belangrijke bijdrage leveren aan de sociale contacten van Nederlanders. Siblingrelaties maken daar een belangrijk deel van uit.

Tabel 1: Aantal bezoeken over en weer voor verschillende sociale contacten (%)

	Heeft geen...	Minder dan eens per maand	Eens per maand of vaker
Siblings	5,6	48,8	45,6
Ouders	25,9	12,4	61,7
Volwassen kinderen	68,7	4,9	26,5
Andere familieleden		72,6	27,4
Vrienden en kennissen		34,6	65,4
Buren		58,8	41,2
Collega's en ex-collega's		89,7	10,3

BRON: Familie-Enquête Nederlandse Bevolking, 1998 (N=2029)

Familie mag belangrijk zijn, ook in de hedendaagse samenleving, maar er zijn goede redenen om te veronderstellen dat contacten tussen broers en zussen afnemen. In de eerste plaats heeft men tegenwoordig minder broers en zussen dan vroeger. De gezinsverdunding heeft ervoor gezorgd dat de jongere generatie nog maar één of twee siblings heeft. Als het aantal contacten dat een willekeurig siblingpaar met elkaar onderhoudt constant blijft, neemt het totaal aantal contacten met alle siblings samen uiteraard af. Alleen een toename van het contact met elke broer of zus afzonderlijk kan er dan voor zorgen dat men een gelijke hoeveelheid contact handhaaft.

In de tweede plaats is het denkbaar dat de omgang tussen broers en zussen sterker is voor mensen met een traditionele leefstijl en een traditioneel waardenpatroon. De groei van het opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking, de nieuwe manieren waarop huishoudens hun dagelijks leven regelen en het wegvallen van de godsdienst als integratiekader, leiden ertoe dat meer mensen een meer moderne leefstijl hebben waarin contact met broers en zussen wordt vervangen door contact met vrienden en kennissen. Het gestegen opleidingsniveau kan er ook voor zorgen dat de woonafstand tussen broers en zussen toeneemt en daarmee de reistijd. Een en ander kan betekenen dat het niet meer zo vanzelfsprekend is dat broers en zussen elkaar zien, laat staan helpen of ondersteunen. Hoewel we in dit artikel niet in staat zijn om vergelijkingen over de tijd te maken, zullen we proberen op basis van onze resultaten aan te geven in hoeverre de contacten tussen broers en zussen onder druk komen te staan.

2. Traditionaliteit, homogeniteit en restricties

In deze studie richten we ons theoretisch en empirisch op de contacten tussen siblings. Als maat daarvoor gebruiken we daarvoor als indicator het aantal bezoeken over en weer. Het is duidelijk dat deze indicator zowel in kwantitatief als in kwalitatief opzicht niet de perfecte maat is voor sociale contacten in het algemeen. In de eerste plaats bestaan contacten tussen broers en zussen uiteraard niet alleen uit bezoeken aan elkaar, maar ook uit gezamenlijke activiteiten, telefooncontacten, e-mailcontacten en contacten bij derden thuis, zoals bij de ouders of bij andere broers en zussen. Onderzoek heeft echter laten zien dat er veel samenhang bestaat tussen de verschillende vormen van contact (Lee, Mancini & Maxwell, 1990) en dat het aantal bezoeken een goede indicator voor de totale hoeveelheid contacten.

In de tweede plaats geeft het aantal bezoeken niet weer hoe de aard is van de relatie. Het is mogelijk om de vrijwilligheid van contacten tussen broers en zussen ter discussie te stellen (Allan, 1977; Cicirelli, 1980; Cumming & Schneider, 1961; Hess & Warring, 1978; Reiss, 1962), aangezien er sociale sanctie (afwijzing, schaamte) kan staan op de afwezigheid van contact tussen siblings en men zich moreel verplicht kan voelen om contacten te onderhouden met broers en zussen. Onderzoek heeft echter laten zien dat de contactfrequentie tussen siblings kan worden gezien als een belangrijke indicator voor hun onderlinge betrokkenheid en voor de mate waarin ze geneigd zijn elkaar te ondersteunen (Lee, Mancini & Maxwell, 1990). Verder denken we dat de *hoeveelheid* contacten meer zegt over de mate van aantrekkingskracht en betrokkenheid dan het blote feit dat er contact bestaat. Wanneer contacten met broers en zussen vrijwillig zijn, is de contactfrequentie een afspiegeling van de kwaliteit van hun sociaal-emotionele relatie (Goetting, 1986). Theoretisch richten we ons bij de verklaring van de contactfrequentie dan ook op determinanten van vrijwillige contacten die siblings met elkaar onderhouden.

Om de variatie in de contactfrequentie tussen siblings te verklaren maken we onderscheid tussen drie determinanten: traditionaliteit, homogeniteit en restricties. In de eerste plaats bestuderen we in hoeverre traditionaliteit de contactfrequentie beïnvloedt, waarbij we ingaan op voorkeuren voor sociale contacten binnen en buiten de familie. Sommige mensen gaan vooral om met familie, terwijl anderen meer met vrienden, kennissen en collega's omgaan. In de tweede plaats richten we ons op sociale homogeniteit. We kijken naar de achtergrond van de specifieke voorkeur om met een bepaalde broer of zus meer contact te hebben dan met een andere broer of zus, waarbij we ervan uitgaan dat similariteit tot meer contact leidt. Ten derde veronderstellen we dat tijd- en geldrestricties de bezoekfrequentie van siblings beperken.

2.1 Traditionaliteit

Waarom geven sommigen er de voorkeur aan om vooral met familie om te gaan terwijl anderen liever contacten hebben met niet-familieleden? Uit eerder onderzoek is gebleken dat mensen met een traditioneel waardenpatroon meer waarde hechten aan familierelaties en contacten met familieleden dan mensen met een modern waardenpatroon (Allan, 1996; Bott, 1971; Greenwell & Bengtson, 1997). De belangrijkste interpretatie van het verband tussen traditio-

naliteit en de voorkeur voor familiecontacten komt voort uit het idee dat familieleden vroeger economisch afhankelijk waren van elkaar. De verzorgingsstaat was niet of zwak ontwikkeld en mensen zonder inkomen werden geholpen door familieleden. Door de opkomst van de verzorgingsstaat zouden tegenwoordig contacten tussen familieleden minder door economische en meer door affectieve bindingen worden bepaald en daardoor zouden ze meer op vriendschapspatronen gaan lijken (Wilterdink & Van Heerikhuizen, 1985). De traditionele gerichtheid op de familie zou vooral door de hoogopgeleiden en niet-religieuze personen zijn vervangen door een gerichtheid op contacten die men zelf kan uitkiezen.

Een tweede verklaring voor het verband tussen traditionele waarden en familiecontacten komt voort uit het idee dat godsdienst een relatief zware nadruk legt op het onderhouden van familiecontacten. Leefregels als 'Eert uw vader en uw moeder' en politieke slogans over het gezin als hoeksteen van de samenleving worden vooral aangetroffen bij godsdienstige mensen. Het is waarschijnlijk dat de oude economische bindingen tussen mensen hun weerslag hebben gevonden in de leefregels van de godsdiensten.

De invloed van de traditionaliteit op de voorkeur voor familiecontacten lezen we af aan de invloed van een aantal kenmerken. In de eerste plaats zijn dat sociaal-culturele kenmerken van de respondent en zijn of haar sibling: we verwachten een negatieve relatie te vinden tussen het opleidingsniveau en de contactfrequentie en een positieve relatie tussen religiositeit en de contactfrequentie. Ook bestuderen we de invloed van de leefstijl, waarbij we uitgaan van Bourdieu's notie dat de culturele elite niet- of antitraditioneel is in zijn smaak en gedragsvoorkeuren. We veronderstellen dat een culturele leefstijl negatief samenhangt met de contactfrequentie. In de tweede plaats kijken we naar het opleidingsniveau en de religiositeit van de ouders, omdat die, onafhankelijk van het feit of de respondent religieus is of niet, een blijvende invloed kan hebben op de preferenties voor familiecontacten. Tenslotte willen we aandacht besteden aan andere familiecontacten die de respondent onderhoudt met zijn of haar ouders en volwassen, uit huis wonende kinderen. We verwachten dat er een positieve relatie bestaat tussen het bezoeken van siblings en het bezoeken van andere familieleden. We gaan er daarbij van uit dat er vooral in traditionele families een sterkere familiegerichtheid bestaat. Hierbij moeten we ervoor oppassen dat we geen tautologische samenhangen binnenhalen: wanneer we familiegerichtheid gelijkstellen aan traditionaliteit, dan staat bij voorbaat al vast dat we zullen concluderen dat traditionaliteit de hoeveelheid contacten met de siblings beïnvloedt. Om dit probleem analytisch te vermijden en om te toetsen of familiegerichtheid inderdaad staat voor traditionaliteit, zullen we de invloed van familiegerichtheid in een apart regressiemodel analyseren. Wanneer familiegerichtheid een goede indicator is voor traditionaliteit, zullen de effecten van de overige indicatoren van traditionaliteit (of die van homogeniteit en restricties) afnemen wanneer familiegerichtheid in het model wordt opgenomen.

2.2 Sociale homogeniteit

De vraag met welke sibling men meer contact heeft en met welke minder, gegeven de voorkeur voor relaties met familieleden, beantwoorden we met een idee dat vooral is gebaseerd op litera-

tuur over vriendschaps- en huwelijkspatronen (Allan, 1996; Janssen, 2002; Kalmijn, 1998; Laumann, 1973; Verbrugge, 1977). Dit is het idee van homogeniteit: mensen die in sociaal opzicht veel op elkaar lijken, gaan veel met elkaar om. Het uitgangspunt voor het idee van homogeniteit is dat personen die homogeen zijn wat betreft sociale kenmerken zich sterker tot elkaar voelen aangetrokken, omdat ze dezelfde voorkeuren en ideeën hebben en omdat ze elkaar beter begrijpen. Vrienden en (huwelijks)partners lijken sterk op elkaar wat betreft opleiding, sociale herkomst, culturele leefstijl en godsdienst (Laumann, 1973; Kalmijn, 1998). Homogene echtparen wat betreft godsdienst, leeftijd en etniciteit hebben een kleinere kans op echtscheiding dan heterogene paren (Janssen, 2002).

In dit onderzoek zal getoetst worden of het idee van homogeniteit ook opgaat voor sibling-relaties. We onderzoeken de invloed van homogeniteit voor een groot aantal aspecten: sekse, leeftijd, opleidingsniveau, het hebben van een baan, inkomensniveau, burgerlijke staat, het hebben van kinderen, religiositeit en het hebben van een culturele leefstijl. Steeds verwachten we dat siblings die meer op elkaar lijken, meer contact hebben dan siblings die niet op elkaar lijken. Specifiek voor siblings kan hier ook het idee van siblingrivaliteit van belang zijn. Samen opgroeien betekent niet alleen dat men een affectieve relatie ontwikkelt, maar ook dat men psychische aanvaringen met elkaar heeft. Broers en zussen vormen een belangrijk referentiepunt bij iemands persoonlijke ontwikkeling. Ze strijden met elkaar om de aandacht en liefde van de ouders en zijn zo elkaars concurrenten. Rivaliteit en jaloezie kunnen ertoe leiden dat men elkaar uit de weg gaat (Boer, 1994).

Waarschijnlijk hebben psychische kenmerken een grotere invloed op siblingrivaliteit dan sociale kenmerken, maar het is denkbaar dat verschillen in maatschappelijk succes de contactfrequentie tussen siblings negatief beïnvloeden vanwege het oproepen van jaloezie en rivaliteit. Dat leidt (opnieuw) tot de hypothese dat verschillen in opleidings- of inkomensniveau een negatief effect hebben op de contactfrequentie. Het is niet uit te maken of het een gebrek aan overeenkomst in smaak en voorkeuren of rivaliteit is die ervoor zorgt dat heterogeniteit van voorkeuren tot minder contact leidt, maar we vermoeden dat een effect van culturele verschillen (culturele leefstijl) vooral wijst op heterogeniteit als verklarend mechanisme en een effect van economische verschillen (inkomen) vooral wijst op rivaliteit als verklarend mechanisme.

2.3 Restricties

Vervolgens bestuderen we in hoeverre restricties als sociale verklaring dienen voor verschillen in contactfrequentie tussen siblings. We onderscheiden financiële restricties en tijdrestricties, waarbij we verwachten dat vooral tijd een belangrijke factor is. Er zijn immers niet zoveel financiële kosten verbonden aan het afleggen of krijgen van bezoek, tenzij men ver van elkaar af woont. We verwachten dat het tijdbudget negatief wordt beïnvloed door het hebben van een baan en door de gezinssituatie. Beroepsarbeid legt een flink deel van de vrij beschikbare tijd vast. Daarnaast vragen kinderen de nodige hoeveelheid tijd voor verzorging en aandacht. Het hebben van een partner kost niet alleen tijd omdat men gemeenschappelijke activiteiten met de partner heeft, maar ook omdat er met de partner ook schoonfamilie is waarmee contacten

plaatsvinden. Een andere factor die iets te maken heeft met het tijdbudget is het aantal broers of zussen. Hoe groter het gezin waaruit men afkomstig is, des te minder contact zal er zijn met een specifieke broer of zus. De beschikbare tijd moet immers verdeeld worden. Het is ook mogelijk dat de grootte van het ouderlijk gezin wijst op een traditioneel waardenpatroon (Blake, 1989). Grote gezinnen wijzen wellicht op een gerichtheid op de familie. In dat geval zou de gezinsgrootte een positief effect moeten hebben op de contactfrequentie. Het kan ook zijn dat dit positieve effect ervoor zorgt dat de negatieve invloed van het tijdbudget wordt gedempt.

Het belang van financiële restricties lezen we af aan de invloed van het inkomen. Daarnaast zegt de invloed van de geografische afstand zowel iets over het belang van tijd als over het belang van geld. Als siblings verder uit elkaar wonen, moet er worden geïnvesteerd in zowel tijd als geld. Het is overigens ook mogelijk de afstand te zien als een endogene variabele: de keuze om dicht bij elkaar te blijven wonen, kan te maken hebben met de voorkeur om met elkaar om te gaan. Tenslotte wordt vaak geredeneerd dat voor betere studie- en carrière mogelijkheden de ouderlijke woonplaats noodzakelijk verlaten moet worden. Grotere geografische afstanden tussen familieleden komen daarom vaker voor bij hoogopgeleiden en hoge-statusgroepen (Bott, 1971; Cicirelli, 1995; Lee, Mancini & Maxwell, 1990). In de analyse zullen we nagaan of de invloed van traditionaliteit, en opleidingsniveau in het bijzonder, afneemt als de geografische afstand in het model wordt opgenomen.

We vermoeden dat we grote verschillen zullen vinden tussen mannen en vrouwen omdat familiecontacten vaak het terrein van de vrouw blijken te zijn (Lye, 1996). Vrouwen maken de afspraken, onthouden de verjaardagen en organiseren de visites, terwijl mannen vaak meeliften op de activiteiten van hun vrouwen. We vermoeden dat we dit sekseverschil in de preferentie voor sociaal verkeer met familie terug zullen zien in de data en verwachten dat zussen meer met elkaar omgaan dan broers met zussen en die weer meer dan broers met broers.

Tenslotte gaan we nog in op twee kenmerken die moeilijk in te lijven zijn bij traditionaliteit, homogeniteit of restricties. In de eerste plaats gaan we in op de vraag of siblings van wie de ouders nog in leven zijn meer of minder contact hebben dan siblings van wie de ouders al zijn overleden. Aan de ene kant zou men kunnen denken dat siblings waarvan de ouders in leven zijn elkaar al zien bij de ouders thuis en daarom weinig bij elkaar op bezoek komen. Aan de andere kant kan het zijn dat het wegvallen van de ouders ervoor zorgt dat de kinderen minder met elkaar te maken hebben en dat de onderlinge band zwakker wordt. We zien geen mogelijkheid deze twee hypothesen apart te toetsen met verschillende operationaliseringen en wachten dus maar af wat de empirie zegt over het nettoresultaat.

In de tweede plaats gaan we in op de samenhang tussen leeftijd en de contactfrequentie. We verwachten dat jonge mensen meer contact hebben met hun broers en zussen dan mensen die meer tijdrestricties ervaren in de vorm van partner, gezin en werk. Wellicht neemt de contactfrequentie tussen siblings weer toe, als de tijdsdruk wat betreft werk en opvoeding afneemt.

3. Modellen om de hypothesen te toetsen

Het theoretische onderscheid tussen de effecten van traditionaliteit, homogeniteit en restricties mag helder zijn, maar empirisch is het niet zonder problemen. Homogeniteit komt er immers vaak op neer dat twee siblings dezelfde preferenties of dezelfde restricties hebben. Dat maakt het moeilijk om empirisch te toetsen of de hypothese over homogeniteit opgaat of de hypothese over traditionaliteit of restricties. Bijvoorbeeld: wanneer twee siblings godsdienstig zijn verwachten we een sterke mate van contact, maar komt dat omdat ze homogeen zijn wat betreft godsdienst of omdat ze beiden traditionele preferenties hebben met betrekking tot familiecontacten? En wanneer ze beiden ongodsdienstig zijn, moet je dan verwachten dat ze veel contact hebben vanwege de homogeniteit of juist weinig contact omdat ze beiden niet-traditioneel zijn? Met restricties werkt het eender: wanneer beide siblings een baan hebben, hebben ze dan veel contact omdat ze homogeen zijn of juist weinig contact omdat ze beiden tijdrestricties onder vinden? En wanneer ze beiden geen baan hebben, hebben ze dan veel contact omdat ze homogeen zijn of omdat ze allebei tijd genoeg hebben?

Er kunnen zich drie verschillende scenario's voordoen. We gaan uit van een dichotoom individueel kenmerk waarop beide siblings een score hebben. Als een persoon positief scoort op dit kenmerk verwachten we dat deze persoon relatief veel contact zal willen hebben (preferentie voor contact) of kunnen hebben (afwezigheid van restrictie) met zijn of haar siblings. We gaven *godsdienstigheid* en *de afwezigheid van een baan* als voorbeelden van zulke kenmerken. In het eerste scenario scoren beide siblings positief op het kenmerk. We verwachten in deze situatie veel contact tussen de siblings, zowel vanuit het oogpunt van homogeniteit als vanuit het oogpunt van preferentie en restrictie. In het tweede scenario scoort de ene sibling positief en de andere sibling negatief op het kenmerk. Deze siblingparen zullen in ieder geval minder contact hebben dan siblingparen beschreven in het eerste scenario. Zij zijn namelijk niet homogeen en slechts een van de twee siblings heeft de preferentie of de afwezigheid van restrictie om veel contact te hebben. Het derde scenario bestaat uit twee siblings die beiden negatief scoren op het kenmerk: zij zijn bijvoorbeeld beiden niet godsdienstig of hebben beiden een baan. De homogeniteitshypothese voorspelt dat deze siblingparen veel contact zullen hebben, terwijl de hypothesen over traditionaliteit en restricties voorspellen dat deze siblingparen weinig contact zullen hebben. Wij zullen spreken van ondersteuning van de homogeniteitshypothese als blijkt dat siblings die beiden negatief scoren op een bepaald kenmerk, meer contact blijken te hebben dan heterogene siblingparen (beschreven in scenario 2). Hebben siblings die beiden negatief scoren op een bepaald kenmerk duidelijk minder contact dan siblingparen van wie slechts een sibling negatief scoort (de heterogene siblingparen uit scenario 2), dan spreken we van steun voor de hypothese over traditionaliteit of restricties.

Een bijzondere vorm van steun voor de hypothese over traditionaliteit of restricties doet zich voor als siblingparen beschreven in scenario 3 even veel contact hebben als siblingparen beschreven in scenario 2 (maar wel duidelijk minder dan siblingparen beschreven in scenario 1). In dat geval lijkt het erop dat de afwezigheid van preferentie of de aanwezigheid van restricties bij slechts een van de twee siblings al voldoende is om de contactfrequentie van het sibling-

paar te verlagen. De positie van de tweede sibling verlaagt het contact niet verder. Zo zou het kunnen dat twee siblings die beiden geen baan hebben, elkaar 40 keer per jaar bezoeken. Als een van beide siblings een baan heeft, is er wellicht nog maar ruimte voor 20 bezoeken per jaar. Dit aantal blijft gelijk, ongeacht het feit of de andere sibling een baan heeft.

De dichotome indeling van variabelen, hetgeen het uitgangspunt is in bovenstaande scenario's, is alleen mogelijk voor nominale kenmerken: sekse, religiositeit, het hebben van een partner, kinderen en een baan. Zo wordt de partnerstatus geoperationaliseerd in de categorieën 'beiden geen partner', 'de een geen partner en de ander wel een partner' en 'beiden een partner'. Bij continue variabelen zoals leeftijd, opleiding, inkomen en culturele leefstijl, is deze indeling niet mogelijk, aangezien de grens tussen bijvoorbeeld jong en oud zeer arbitrair is. Een siblingpaar met een klein leeftijdsverschil van wie de ene sibling net onder en de andere sibling net boven de grens zit, is volgens deze definitie heterogeen, terwijl grote leeftijdsverschillen aan dezelfde kant van de grens homogeen worden genoemd. Daarnaast wordt door het dichotomiseren van continue variabelen veel informatie verloren. Voor de continue kenmerken wordt daarom de verschillscore van respondent en sibling beschouwd als homogeniteitsmaat. Het betreft de continue variabelen leeftijd, opleiding, inkomen en culturele leefstijl.

Uit de continue verschillscores kan niet worden afgelezen of homogeniteit alleen speelt bij bijvoorbeeld siblings die beiden geen culturele leefstijl hebben of ook bij siblings die beiden wel een culturele leefstijl hebben (met andere woorden of scenario 2 of 3 speelt in plaats van homogeniteitsscenario 1). Dit wordt getoetst door het opnemen van een interactieterm tussen gemiddelde culturele leefstijl van de siblings en het verschil in culturele leefstijl. Hetzelfde wordt gedaan voor de variabelen leeftijd, opleidingsniveau en inkomen. Uit de toetsen met de interactieterm moet blijken of het effect van de verschillscore (met andere woorden het effect van heterogeniteit) alleen geldt voor de groep met een laag of juist hoog gemiddelde, of dat het heterogeniteiteffect voor beide groepen even sterk is. Als het heterogeniteiteffect voor beide groepen even sterk is (af te lezen aan een afwezig interactie-effect), hebben we te maken met homogeniteitsscenario 1.

4. Data en operationalisering

Om de hypothesen te toetsen, gebruiken we de Familie Enquête Nederlandse Bevolking 1998 (de Graaf, de Graaf, Kraaykamp & Ultee, 1998) die informatie bevat over de levensloop en levenssituatie van de Nederlandse bevolking in 1998. De primaire respondenten vormen een representatieve steekproef van de niet-geïnstitutionaliseerde Nederlandse bevolking tussen de 18 en 70 jaar. De netto respons bedraagt 47 procent. Zowel de primaire respondenten als hun partners zijn in een persoonlijk gesprek geïnterviewd en beiden hebben een aanvullende schriftelijke vragenlijst ingevuld. In totaal zijn 2029 respondenten (primaire respondenten en hun partners) geïnterviewd. Aan een van beide ouders (willekeurig geselecteerd), een willekeurige sibling en een willekeurig uitwonend kind van zowel de primaire respondent als de partner is vervolgens een schriftelijke vragenlijst toegestuurd. Van de 2029 respondenten bleken 1890 een

sibling te hebben en in 788 gevallen heeft deze sibling een vragenlijst teruggestuurd. De netto respons onder siblings bedraagt dus 42 procent; dit wordt voornamelijk veroorzaakt doordat 662 respondenten weigerden om het adres van de sibling te geven en doordat 365 siblings weigerden of geen antwoord gaven.

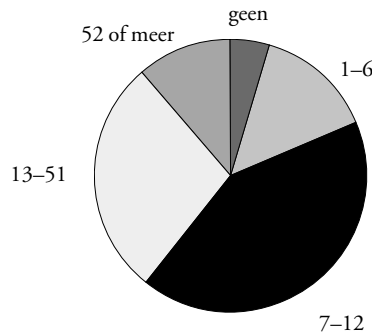
De non-respons brengt met zich mee dat er een te rooskleurig beeld ontstaat van het aantal contacten dat siblings hebben, want een vergelijking van respondenten mét en respondenten zonder een door de sibling ingevulde vragenlijst laat zien dat de non-respons selectief is. De groep respondenten van wie de sibling heeft meegedaan, heeft een gemiddelde bezoekfrequentie met deze sibling van 26 per jaar. De groep respondenten van wie de sibling geen vragenlijst heeft ingevuld, rapporteert een gemiddelde bezoekfrequentie van 20 bezoeken per jaar te hebben. Blijkbaar hebben vooral respondenten en siblings die weinig contact met elkaar onderhouden, geweigerd mee te doen aan dit onderdeel van de Familie-enquête. Deze non-respons zal waarschijnlijk alleen de gerapporteerde frequentieverdeling beïnvloeden en niet de samenhangen met de sociale determinanten, aangezien het moeilijk is een kenmerk te bedenken dat samenhangt met de non-respons en dat interacteert met de relaties tussen enerzijds traditionaliteit, homogeniteit en restricties en anderzijds de contactfrequentie.

Voordeel van het feit dat zowel respondent als sibling afzonderlijk is ondervraagd, is de beschikbaarheid van primaire informatie: zowel de respondent als de sibling heeft informatie over zichzelf gegeven, hetgeen de informatie nauwkeuriger maakt dan wanneer de respondent vragen over zichzelf én de sibling beantwoordt. We hebben een selectie gemaakt van paren waarvan beide siblings niet meer bij de ouders wonen en die een geldige waarde hebben op de afhankelijke variabele ($N=731$). Deze siblingparen zijn de analyse-eenheden in dit artikel. In tabel 2 staan de beschrijvende waarden van alle geoperationaliseerde kenmerken van deze siblingparen.

Primaire respondent en sibling hebben beiden aangegeven hoe vaak de ander bij hen op bezoek komt en hoe vaak hij of zij bij de ander op bezoek gaat, waarbij ze konden kiezen uit zes categorieën (niet in het afgelopen jaar, één keer per jaar, enkele keren per jaar, op zijn minst maandelijks, op zijn minst wekelijks, meerdere keren per week). De zes categorieën hebben we vervolgens omgezet naar aantallen bezoeken: respectievelijk 0, 1, 5, 12, 52 en 100 keer per jaar. Het aantal gekregen en afgelegde bezoeken is zowel voor de primaire respondent als voor de sibling opgeteld en de som is vervolgens gemiddeld over beide informanten. De correlatie tussen de opgave van respondent en de opgave van de sibling bleek redelijk hoog ($r=0,71$). In 65 procent van de gevallen scoorden respondent en sibling in dezelfde antwoordcategorie, in 30 procent in aangrenzende categorieën en in vijf procent in verder van elkaar afliggende categorieën. De berekende contactfrequentie varieert van nul tot 200 afgelegde bezoeken over en weer per jaar. De gemiddelde contactfrequentie bedraagt 21 bezoeken en de standaardafwijking is 30, wat nog eens aangeeft dat de variatie groot is.

Figuur 1 laat zien hoe vaak de 731 siblingparen jaarlijks bij elkaar op bezoek gaan. Een kleine minderheid heeft helemaal geen contact gehad in het afgelopen jaar. De grootste categorie bestaat uit siblingparen die zeven tot twaalf keer per jaar bij elkaar op bezoek komen. Ruim een derde van de siblingparen komen vaker dan één keer per maand bij elkaar op bezoek en ongeveer tien procent van de siblingparen komt minstens één keer per week bij elkaar over de vloer.

Figuur 1: Totaal aantal bezoeken per jaar over en weer van siblingparen in Nederland

BRON: Familie Enquête Nederlandse Bevolking, 1998 (N=731 gekoppelde siblingparen)

De jaarlijkse contactfrequentie is getransformeerd naar de natuurlijke logaritme (van het aantal plus een half bezoeken) die de afhankelijke variabele zal zijn in de regressiemodellen. We hebben drie redenen voor deze transformatie. In de eerste plaats bleek er sprake te zijn van sterke heteroscedasticiteit: in de regressiemodellen met de absolute contactfrequentie als afhankelijke variabele hangen de residuen sterk samen met de contactfrequentie zelf ($r=0,90$), wat in strijd is met de assumpties van regressieanalyse. Een bekende oplossing voor heteroscedasticiteit is de toepassing van een logaritmische transformatie en inderdaad bleek deze transformatie de samenhang sterk te doen afnemen (naar $r=0,25$).

In de tweede plaats bleek ook de assumptie dat de onafhankelijke variabelen lineair samenhangen met de afhankelijke variabele te worden geschonden als we geen transformatie toepassen. Het model met de logaritmische transformatie levert twee keer zoveel verklaarde variantie op als het model met de absolute contactfrequentie.

In de derde plaats zijn de coëfficiënten van de onafhankelijke variabelen bijzonder makkelijk te interpreteren in het model met de getransformeerde contactfrequentie. De regressiecoëfficiënt geeft aan met welke (multiplicatieve) factor het aantal bezoeken tussen siblings toeneemt bij een toename van de onafhankelijke variabele met één eenheid. Dit vinden we een belangrijk voordeel omdat het aantal afgelegde bezoeken slechts een afspiegeling is van het totale aantal contacten tussen broers en zussen. Telefoongesprekken, contacten bij derden thuis, e-mailberichten en activiteiten samen horen ook bij de totale hoeveelheid contacten en de vraag in hoeverre de totale hoeveelheid contacten tussen broers en zussen wordt bepaald door de door ons onderzochte sociale determinanten vinden we interessanter dan de vraag in hoeverre het aantal afgelegde bezoeken hierdoor wordt bepaald.

De *leeftijd* van de respondenten ligt tussen 19 en 76 jaar en de leeftijd van de siblings tussen 16 en 82 jaar. De correlatie is vanzelfsprekend zeer hoog ($r=0,88$). We hebben de gemiddelde leeftijd van de twee siblings berekend en het gemiddelde daarvan in de steekproef bedraagt 42,4 jaren terwijl het gemiddelde absolute verschil 5,0 jaren bedraagt. Tevens is een kwadratische term van leeftijd opgenomen.

Tabel 2: Beschrijving van de gebruikte variabelen voor respondenten en hun siblings

	Gemiddelde	Standaard- deviatie	Minimum	Maximum
Gemiddeld jaarlijks aantal bezoeken	20,91	30,41	0	200
Logaritme gemiddeld jaarlijks aantal bezoeken	2,49	1,08	-0,69	5,30
Gemiddelde leeftijd	42,40	12,11	19,50	77,5
Gemiddelde leeftijd kwadraat	146,56	179,51	0,02	1233,63
Vershil in leeftijd	5,00	3,80	0	24
Gemiddeld opleidingsniveau (jaren)	12,88	2,28	6	20
Vershil in opleidingsniveau	2,27	2,12	0	11
Gemiddeld inkomen (decibel)	5,07	2,16	0,15	9,73
Vershil in inkomen	2,68	1,99	0	9,48
Gemiddelde culturele leefstijl (schaal)	0,41	0,20	0	0,88
Vershil in culturele leefstijl	0,23	0,19	0	0,83
Heterogeen kinderen	0,26	0,44	0	1
Beiden wel kinderen	0,58	0,49	0	1
Beiden geen kinderen	0,15	0,36	0	1
Ontbrekende informatie kinderen	0,02	0,13	0	1
Heterogeen partner	0,16	0,36	0	1
Beiden wel partner	0,81	0,39	0	1
Beiden geen partner	0,02	0,12	0	1
Ontbrekende informatie partner	0,02	0,13	0	1
Heterogeen baan	0,28	0,45	0	1
Beiden wel baan	0,51	0,50	0	1
Beiden geen baan	0,12	0,33	0	1
Ontbrekende informatie baan	0,09	0,28	0	1
Heterogeen sekse	0,47	0,50	0	1
Beiden man	0,25	0,43	0	1
Beiden vrouw	0,28	0,45	0	1
Heterogeen religiositeit	0,29	0,45	0	1
Beiden niet religieus	0,36	0,48	0	1
Beiden wel religieus	0,34	0,47	0	1
Ontbrekende informatie religiositeit	0,02	0,14	0	1
Aantal kinderen in ouderlijk gezin	4,45	2,47	2	17
Gemiddeld opleidingsniveau ouders	9,42	2,73	6	18,50
Minimaal één religieuze ouder	0,83	0,34	0	1
Geen religieuze ouders	0,13	0,37	0	1
Ontbrekende informatie religiositeit ouders	0,03	0,18	0	1
Eén ouder in leven	0,28	0,45	0	1
Beide ouders in leven	0,48	0,50	0	1
Beide ouders overleden	0,24	0,43	0	1
Geografische afstand (kilometers)	39,03	49,05	0	286
Geografische afstand: zelfde gemeente	0,27	0,44	0	1
Geografische afstand: 1-15 kilometer	0,21	0,40	0	1
Geografische afstand: 16-50 kilometer	0,24	0,42	0	1
Geografische afstand: 51 of meer kilometer	0,29	0,45	0	1
Familiegerichtheid: jaarlijks aantal bezoeken aan ouders en volwassen kinderen	76,12	70,58	0	616
Logaritme familiegerichtheid	3,91	1,02	-0,69	6,42

BRON: Familie Enquête Nederlandse Bevolking, 1998 (N=731 gekoppelde siblingparen)

Het *opleidingsniveau* van zowel respondent als sibling is gemeten aan de hand van de hoogste opleiding waaraan men is begonnen gedurende de onderwijsloopbaan. We hebben niet gekozen voor het hoogste opleidingsniveau dat succesvol is afgesloten. In de eerste plaats verwachten we dat het hoogst gekozen opleidingsniveau sterker samenhangt met traditionele versus moderne normen dan het hoogst voltooide opleidingsniveau. Een voorbeeld: we denken dat het culturele verschil tussen een sibling die opgehouden is met zijn universitaire opleiding en een sibling die zijn of haar universitaire opleiding heeft afgerond minder groot is dan tussen een sibling die tijdens een universitaire studie is afgehaakt en een sibling met een VWO-diploma. De hoogste opleiding waaraan men heeft deelgenomen is vervolgens omgezet naar het aantal jaren dat nodig is voor het afsluiten van dit type onderwijs (variërend van zes jaar voor personen met alleen lagere school tot 20 jaar voor personen met een postacademische opleiding). Ontbrekende waarnemingen (bij één respondent en 15 siblings) zijn aangevuld op basis van status, leeftijd en sekse. De correlatie tussen de opleidingsniveaus van de respondenten en hun siblings bedraagt $r=0,39$. Het gemiddelde (gemiddelde) opleidingsniveau bedraagt 12,9 jaren en het gemiddeld absolute verschil is 2,3 jaren.

Het *inkomen* is verschillend gemeten voor primaire respondent en sibling. Bij de primaire respondent is het huishoudinkomen bepaald aan de hand van 13 mogelijke inkomenscomponenten en bij de siblings is het huishoudinkomen direct gevraagd (11 categorieën). In beide gevallen is het inkomensniveau geoperationaliseerd als een percentielscore. De percentielscore is vervolgens gedeeld door tien zodat hij een bereik heeft tussen 0 en 10. Aan de ontbrekende waarnemingen (bij 55 respondenten en 58 siblings) is de score vijf toegekend. De correlatie van de twee inkomens bedraagt $r=0,25$. De gemiddelde decielscore is 5,1 en het gemiddelde absolute verschil tussen de twee decielscores is 2,7.

De *culturele leefstijl* is een schaal gebaseerd op het bezit van boeken, het leesgedrag (acht literaire genres), het bezoeken van klassieke concerten, opera en ballet, historische musea, kunstmusea en serieuze theater. Voor primaire respondent en sibling zijn dezelfde items gebruikt. Alle 13 items zijn gedichotomiseerd en de uiteindelijke schaal is berekend als het gemiddelde van de items en heeft een empirisch bereik van 0 tot 0,88. Ontbrekende waarnemingen (bij tien respondenten en drie siblings) zijn aangevuld door de gemiddelde score. De correlatie van respondent en sibling bedraagt $r=0,31$. Het gemiddelde is 0,41 en het gemiddelde absolute verschil bedraagt 0,23.

De informatie met betrekking tot *het hebben van kinderen, het hebben van een partner, het hebben van een baan en religiositeit* zijn gemeten aan de hand van dummy-indicatoren: beide siblings wel (homogeen), beide siblings niet (homogeen), of de een wel en de ander niet (heterogeen). Hetzelfde geldt voor *seks*: beide siblings man, beiden vrouw, of heterogeen. Er is steeds een extra categorie geconstrueerd voor siblingparen met ontbrekende waarnemingen (kinderen $N=14$, partner $N=13$, baan $N=68$, religiositeit $N=15$) om deze respondenten niet uit de analyse te laten vallen. De resultaten van deze indicatoren voor ontbrekende informatie zullen overigens niet worden gepresenteerd in de regressievergelijkingen. Het *aantal kinderen in het ouderlijk gezin* varieert van twee tot 17.

Het *opleidingsniveau van de ouders* is gemeten aan de hand van het aantal jaren dat succesvol

onderwijs is gevolgd, variërend van zes jaar voor ouders met alleen lagere school tot 20 jaar voor ouders met een postacademische opleiding. *Religiositeit van de ouders* is net als bij de respondent en de sibling gemeten met een dummy-indicator. Verder zijn er drie categorieën geconstrueerd met betrekking tot *het in leven zijn van de ouders*: beide ouders in leven, één ouder in leven, beide ouders overleden.

De *geografische afstand* is gemeten in kilometers en is bepaald op basis van de hemelsbrede afstand tussen de gemeentes waarin respondent en sibling wonen. Respondenten en siblings die in dezelfde gemeente wonen, krijgen een afstand van nul kilometer toegekend en bij de overige siblingparen is uitgegaan van het centrum van hun gemeentes. De twee ontbrekende waarnemingen zijn aangevuld met de gemiddelde afstand (39 kilometer). Omdat het verband tussen geografische afstand en de bezoekfrequentie tussen siblings wellicht niet lineair is, hebben we de afstand opgedeeld in 4 categorieën: zelfde gemeente, een tot 15 kilometer, 16 tot 50 kilometer en 51 kilometer of meer.

De *familiegerichtheid* wordt afgelezen aan de som van het aantal bezoeken over en weer aan de ouders en aan volwassen uit huis wonende kinderen. Hierbij zijn dezelfde absolute aantallen aangenomen als bij de bezoeken aan of van de sibling (0, 1, 5, 12, 52 en 100 keer per jaar). Aan respondenten met gescheiden ouders is gevraagd naar de bezoekfrequentie met de vader én moeder. Het totaal aantal bezoeken aan ouders en volwassen kinderen loopt uiteen van nul tot 616 bezoeken per jaar; het gemiddelde bedraagt 39 bezoeken. Voor de 57 ontbrekende waarnemingen is het gemiddelde ingevuld. Net als de contacten tussen de siblings is ook familiegerichtheid logaritmisch getransformeerd, omdat de absolute contactfrequentie niet lineair samenhangt met de andere variabelen in het model. Omdat zowel onafhankelijke als afhankelijke variabele logaritmisch zijn getransformeerd, kan het effect worden geïnterpreteerd als elasticiteit: het effect geeft aan met hoeveel procent het contact tussen siblings toeneemt wanneer er één procent meer contact is met ouders en volwassen kinderen.

5. Resultaten

In tabel 3 worden de resultaten van de multivariate analyse gepresenteerd. Model 1 presenteert alle effecten van traditionaliteit, homogeniteit en restricties, met uitzondering van de effecten van geografische afstand en van familiegerichtheid. Deze twee kenmerken zijn weggelaten uit model 1 omdat zij deels endogeen zijn en de effecten van de overige kenmerken zouden doen afnemen. In model 2 wordt de geografische afstand aan het model toegevoegd, in model 3 de familiegerichtheid, en in model 4 beide kenmerken tegelijk.

De belangrijkste conclusie die we uit model 1 trekken, is dat er een sterke invloed uitgaat van traditionele preferenties op de contactfrequentie tussen broers en zussen. Laagopgeleide, religieuze siblings hebben meer contact met elkaar dan hoogopgeleide, niet-religieuze siblings. De effecten zijn behoorlijk sterk. Elk jaar meer opleiding zorgt voor acht procent minder contact, wat betekent dat de laagst opgeleide paren meer dan dubbel zo vaak contact hebben als de hoogst opgeleide paren. Religieuze siblingparen hebben 25 procent meer contact met elkaar

dan siblingparen die beiden niet-religieus zijn en dan siblingparen waarin de ene sibling wel en de andere niet religieus is. De twee laatste typen paren ontlopen elkaar niet veel in hun contacten, wat aangeeft dat wanneer één van beide siblings niet-religieus is, de contactfrequentie al lager is. We interpreteren het sterke positieve effect van twee religieuze siblings op de contactfrequentie dan ook als een uiting van traditionaliteit (en daarmee van een algemene preferentie met familie om te gaan) en niet van homogeniteit (als aanduiding voor de preferentie met een specifieke broer of zus om te gaan). Volgens model 1 hebben het opleidingsniveau en de religiositeit van de ouders geen invloed op de contactfrequentie.

Homogeniteit naar leeftijd, opleidingsniveau, culturele leefstijl en godsdienst blijken er weinig toe te doen, maar we zien wel een invloed van homogeniteit naar inkomen op de contacten tussen siblings. Voor elk deciel dat de siblings verschillen wat betreft hun inkomen, neemt de contactfrequentie met 3,4 procent af, wat behoorlijke implicaties heeft wanneer het inkomensverschil groot is. Een te groot verschil in materiële omstandigheden blijkt een negatieve uitwerking te hebben op contact tussen siblings. Dat er geen effecten zijn van heterogeniteit naar opleidingsniveau, culturele leefstijl en godsdienst en er wel een effect is van heterogeniteit naar inkomensniveau suggereert dat rivaliteit of jaloezie een grotere rol spelen bij de interpretatie van het effect van het inkomensverschil dan een gebrek aan overeenkomst in smaak en voorkeuren.

De interactie-effecten tussen het gemiddelde en het verschil in leeftijd, opleiding, inkomen en culturele leefstijl zijn niet significant (niet weergegeven in tabel 3). Met betrekking tot de bevinding dat siblingparen met een gering inkomensverschil relatief veel contact hebben, concluderen we dan ook dat dit zowel geldt voor siblings die beiden een laag inkomen hebben als voor siblings die beiden een hoog inkomen hebben. Dit betekent dat we te maken hebben met een homogeniteiteffect volgens scenario 1.

Het geschatte effect van het hebben van een partner geeft enige ondersteuning aan de hypothese over tijdrestricties. Als beide siblings een partner hebben, bezoeken zij elkaar minder vaak. Aangezien deze homogene groep minder contact heeft, hebben we niet te maken met homogeniteit, maar met de restrictie die uitgaat van het hebben van een partner. Ook het negatieve effect van het aantal kinderen in het ouderlijk gezin is een ondersteuning voor de negatieve invloed van restricties op de contactfrequentie. Elke broer of zus meer betekent dat een willekeurig siblingpaar 8,4 procent minder contact heeft. Tegelijkertijd betekent dat wel dat kinderen uit grote gezinnen in totaal meer contacten hebben met hun broers en zussen dan kinderen uit kleine gezinnen. De afname van 8,4 procent per broer of zus weegt niet op tegen de extra bezoeken die een extra broer of zus met zich meebrengt.

De tijdrestrictiehypothese vindt enige ondersteuning aan de hand van het effect van de partnerstatus en het aantal kinderen in het ouderlijk gezin, maar de gevonden effecten met betrekking tot het hebben van een baan gaan tegen de verwachting in. Van siblings die beiden geen baan hebben, verwachtten we dat ze weinig tijdrestricties hebben en daarom relatief veel contact. Baanloze siblingparen blijken echter 37 procent minder bezoeken aan elkaar af te leggen dan heterogene siblings. De groep mensen zonder baan is weliswaar een bijzonder diverse groep, bestaande uit studenten, huisvrouwen, werklozen, zieken, vutters en gepensioneerden,

Tabel 3: Modellen voor de invloed van traditionaliteit, restricties en homogeniteit op de logaritme van het jaarlijks aantal bezoeken over en weer tussen siblings

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	b	s.e.	b	s.e.	b	s.e.	b	s.e.
Gemiddelde leeftijd ^a (-23, 35)	-0,026**	0,006	-0,019**	0,006	-0,023**	0,006	-0,019**	0,006
Gemiddelde leeftijd kwadraat	0,001**	0,000	0,001**	0,000	0,001**	0,000	0,001**	0,000
Vershil in leeftijd	0,009	0,010	0,011	0,009	0,006	0,010	0,009	0,009
Gemiddelde opleiding ^b (-7, 7)	-0,084**	0,023	-0,044*	0,021	-0,066**	0,022	-0,038~	0,021
Vershil in opleiding	-0,012	0,017	-0,008	0,016	-0,009	0,017	-0,007	0,016
Gemiddeld inkomen ^c (-49, 47)	-0,001	0,022	-0,012	0,020	-0,006	0,022	-0,009	0,020
Vershil in inkomen	-0,034~	0,018	-0,028~	0,017	-0,031~	0,018	-0,026	0,017
Gemiddelde culturele leefstijl ^d (-.41, .48)	-0,238	0,226	-0,063	0,209	-0,064	0,223	0,015	0,209
Vershil in culturele leefstijl	-0,189	0,195	-0,211	0,180	-0,239	0,190	-0,236	0,178
Heterogeen kinderen (ref, 26%)								
Beiden wel kinderen (59%)	-0,038	0,097	-0,030	0,089	-0,034	0,095	-0,028	0,089
Beiden geen kinderen (15%)	0,030	0,139	0,083	0,129	0,041	0,136	0,082	0,128
Heterogeen partner (ref, 16%)								
Beiden wel partner (81%)	-0,195~	0,115	-0,187~	0,106	-0,188~	0,112	-0,185~	0,105
Beiden geen partner (2%)	0,123	0,308	-0,014	0,284	0,133	0,300	-0,000	0,282
Heterogeen baan (ref, 28%)								
Beiden wel baan (51%)	-0,059	0,092	0,045	0,085	0,063	0,090	0,047	0,085
Beiden geen baan (12%)	-0,370**	0,137	-0,397**	0,126	-0,331**	0,134	-0,373**	0,126
Heterogeen sekse (ref, 47%)								
Beiden man (25%)	-0,110	0,091	-0,149~	0,084	-0,077	0,089	-0,128	0,084
Beiden vrouw (28%)	0,278**	0,088	0,262**	0,081	0,264**	0,086	0,254**	0,081
Heterogeen religiositeit (ref, 29%)								
Beiden niet-religieus (36%)	-0,086	0,095	-0,100	0,088	-0,079	0,093	-0,095	0,087
Beiden religieus (34%)	0,252**	0,094	0,204*	0,087	0,193*	0,092	0,176*	0,086
Aantal kinderen in ouderlijk gezin (2, 17)	-0,084**	0,017	-0,084**	0,015	-0,077**	0,016	-0,080**	0,015
Opleidingsniveau ouders (6, 18.5)	-0,016	0,016	-0,005	0,015	-0,015	0,016	-0,006	0,015
Religieuze ouders (0=nee, 13% 1=ja, 83%)	-0,018	0,117	-0,032	0,107	-0,002	0,114	-0,021	0,107
Een ouder in leven (ref, 28%)								
Beide ouders in leven (48%)	-0,080	0,096	-0,041	0,089	-0,048	0,094	-0,029	0,088
Beide ouders overleden (24%)	-0,138	0,122	-0,048	0,113	-0,293*	0,122	-0,144	0,116

Tabel 3: *Modellen voor de invloed van traditionaliteit, restricties en homogeniteit op de logaritme van het jaarlijks aantal bezoeken over en weer tussen siblings (vervolg)*

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	b	s.e.	b	s.e.	b	s.e.	b	s.e.
Geografische afstand:								
zelfde gemeente (ref,27%)								
1-15 kilometer (21%)			-0,598**	0,097			-0,572**	0,097
16-50 kilometer (23%)			-0,620**	0,097			-0,565**	0,098
51 of meer kilometer (29%)			-1,064**	0,095			-0,971**	0,098
Log familiebezoek (-.69, 6.42)					0,225**	0,038	0,126**	0,037
Constante	3,117**	0,273	3,589**	0,259	2,235**	0,305	3,064**	0,300
Adjusted R2	0,226		0,342		0,262		0,352	
N	731		731		731		731	

- = $p < 0,10$; * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$

^a Gecentreerd rond de gemiddelde leeftijd 42.38

^b Gecentreerd rond het gemiddelde aantal jaren opleiding 12.89

^c Gecentreerd rond de gemiddelde decielscore 5.07

^d Gecentreerd rond de gemiddelde schaalwaarde .41

BRON: Familie Enquête Nederlandse Bevolking, 1998 (N=731 gekoppelde siblingparen)

maar dat verklaart niet waarom siblings die beiden geen baan hebben een lagere contactfrequentie met elkaar zouden hebben.

Vrouwen blijken, zoals verwacht, meer contact te hebben met hun zussen dan broers of broer/zus-paren. Broer/broer- en broer/zus-paren verschillen nauwelijks van elkaar, terwijl zussen ongeveer dertig procent meer contact hebben met elkaar. Dat broer/broer-paren niet meer contact hebben dan broer/zus-paren wijst erop dat het theoretische mechanisme hier niet zozeer homogeniteit is, maar eerder de preferentie van vrouwen om contact te hebben met familieleden.

We vinden geen verschillen in de contactfrequentie tussen siblings van wie de ouders in leven zijn en siblings voor wie dat niet het geval is. Het kan zijn dat de twee hypotheses (1. meer contact wanneer de ouders overleden zijn, want siblings zien elkaar dan niet meer bij de ouders; 2. minder contact wanneer de ouders overleden zijn, want de gemeenschappelijkheid is er niet meer) elkaar tegenwerken, maar het kan natuurlijk ook zijn dat ze geen van beide opgaan. Wel vinden we het verwachte negatieve leeftijdseffect. Elk jaar dat men ouder wordt, neemt het contact met de sibling met 2,6 procent af. Ouder worden betekent dat men zijn broers en zussen steeds minder ziet. Echter, de kwadratische term is positief significant, hetgeen betekent dat er een omslagpunt is: vanaf het 52^e levensjaar neemt het aantal bezoeken naar en van siblings weer toe.

In model 2 wordt de geografische afstand aan het model toegevoegd. In eerder onderzoek werd reeds een duidelijke samenhang gevonden tussen bezoekfrequentie en geografische afstand (Lee, Mancini & Maxwell, 1990). Het is echter onduidelijk wat de interpretatie is van

deze geografische afstand: gaan siblings die verder van elkaar vandaan wonen minder vaak bij elkaar op bezoek vanwege de afstand of zorgen siblings die elkaar graag zien ervoor dat ze dicht bij elkaar wonen? Daarnaast bestaat de redenering dat voor studie en betere carrièremogelijkheden het verlaten van de ouderlijke woonplaats veelal onvermijdelijk is. Grotere geografische afstanden tussen familieleden komen daarom vaker voor bij hoogopgeleiden en hoge-statusgroepen (Bott, 1971; Cicirelli, 1995; Lee, Mancini & Maxwell, 1990). Uit de resultaten van model 2 blijkt dat broers en zussen die niet in dezelfde gemeente wonen elkaar significant minder bezoeken. Het omslagpunt ligt met name bij het wonen in een andere plaats en niet zozeer in het aantal kilometers dat men uit elkaar woont. Siblingparen met een afstand tussen de één en 50 kilometer hebben ongeveer 60 procent minder contact dan siblingparen in dezelfde woonplaats. Pas als de afstand groter is dan 51 kilometer, neemt de hoeveelheid bezoek weer significant af.

Interessant is dat in model 2 het effect van opleiding afneemt tot de helft. Blijkbaar wonen hoger opgeleide siblingparen verder uit elkaar dan lager opgeleide paren, wat in overeenstemming is met het idee over opleidings- en carrièremogelijkheden. Ook zou het dalen van de sterkte van het opleidingseffect en in mindere mate ook van het religiositeiteffect, kunnen wijzen op de preferentie van laagopgeleide en religieuze siblings dichter bij elkaar te wonen, zodat ze vaker bij elkaar op bezoek kunnen gaan. De helft van het opleidingseffect blijft bestaan, net zoals het grootste deel van het effect van religiositeit. Dat betekent dat traditionaliteit van belang is voor de mate van contact tussen siblings, ongeacht de geografische afstand.

Model 3 uit tabel 3 voegt aan model 1 de directe maat voor familiegerichtheid toe, afgemeten aan (de logaritme van) het aantal contacten met ouders en volwassen kinderen. We verwachtten dat de contactfrequentie met ouders en kinderen positief samenhangt met de contactfrequentie met siblings en dat er geen concurrentie bestaat tussen de contacten met verschillende familieleden. Dit positief verband blijkt inderdaad te bestaan. Uit niet getoonde analyses blijkt dat er ook geen concurrentie met de schoonfamilie bestaat. Hoe vaker de partner contact heeft met diens ouders en siblings, des te hoger de contactfrequentie is tussen de respondent en diens sibling. Dit is in overeenstemming met resultaten uit eerder onderzoek (Verweij & Kalmijn, 2004). De elasticiteit tussen siblingbezoek en ander familiebezoek is aanzienlijk: één procent meer contact met ouders en kinderen, gaat samen met 0,23 procent meer contact met broers en zussen. Ook in model 3 nemen de effecten van opleiding en religiositeit af ten opzichte van model 1, maar blijven ze significant. Dit wijst erop dat familiegerichtheid een indicator is van de voorkeur voor traditionele familiewaarden. Nog steeds blijken zussen elkaar significant vaker te bezoeken en siblings met een partner, een baan en veel andere siblings significant minder.

Om de verzameling modellen compleet te maken, zijn in model 4 ten slotte naast de indicatoren voor traditionaliteit, homogeniteit en restricties zowel de geografische afstand als de familiegerichtheid opgenomen. Het effect van het inkomensverschil blijkt nu net onder de significantiegrens terecht te komen. Verder zien we dat zowel de geografische afstand als de familiegerichtheid significante effecten blijven hebben in het totaalmodel, zij het dat het effect van familiegerichtheid bijna is gehalveerd. Dit onderstreept nog eens de belangrijke samenhang tussen geografische afstand en contact met familieleden.

6. Conclusie en discussie

Deze studie is een verkenning naar de contacten tussen broers en zussen in Nederland. Onze analyses laten zien dat de particuliere relaties tussen broers en zussen niet alleen de resultante zijn van psychische maar ook van sociale krachten. De grote variatie in de contactfrequentie hangt voor een aanzienlijk deel af van sociaal bepaalde preferenties en restricties. Dat preferenties belangrijk zijn blijkt uit de bevinding dat mensen met een traditionele leefstijl en een traditioneel waardenpatroon relatief veel contact hebben met hun broers en zussen. Voor een deel is dat verband indirect, doordat traditionele mensen met hun lagere opleidingsniveau geografisch minder mobiel zijn en dus dichter bij hun broers of zussen in de buurt wonen, maar er is ook een directe invloed van traditionaliteit. Dat preferenties sociaal gekleurd zijn blijkt ook uit het feit dat inkomensverschillen een negatieve invloed hebben op de contactfrequentie. Vanuit psychologisch perspectief kan deze bevinding duiden op rivaliteit of jaloezie tussen siblings. Bekend is dat vrouwen vaak de rol hebben van 'kin keeper'. Dit blijkt nog eens duidelijk uit het feit dat zussen veel meer contact hebben met elkaar dan broers en dan broer/zus-paren. Restricties lijken enerzijds van belang, aangezien siblings die beiden een partner hebben en nog veel andere broers en zussen hebben elkaar maar weinig bezoeken, maar we hebben ook een duidelijke weerlegging van de tijdrestrictiehypothese gevonden: siblings die beiden geen baan hebben bezoeken elkaar erg weinig.

In dit onderzoek hebben we (een aspect van) siblingrelaties onder de loep genomen. Hierbij hebben we onder andere gebruikgemaakt van de homogeniteitshypothese die zeer gangbaar is in onderzoek naar andere soorten relaties: vriendenrelaties en partnerrelaties. De homogeniteitsgedachte die vaak ondersteuning vindt in onderzoek naar vriendschap- en partnerrelaties blijkt niet van toepassing op siblingrelaties. Verschillen in opleidingsniveau, culturele leefstijl, godsdienstigheid of leeftijd bleken geen invloed te hebben op de contactfrequentie. Behalve het reeds aangestipte inkomensverschil hebben we geen effect gevonden van heterogeniteit op de contactfrequentie.

Het feit dat de homogeniteitshypothese in dit onderzoek niet ondersteund wordt, kan in de eerste plaats betekenen dat siblingrelaties niet te vergelijken zijn met vriendschapsrelaties. Beide soorten relaties zijn weliswaar gebaseerd op affectie en gelijkwaardigheid, maar wellicht is het verschil tussen een 'gegeven' en 'gekozen' relatie dusdanig groot dat processen die belangrijk zijn voor vrienden en partners niet opgaan voor siblings. Hieruit zouden we kunnen concluderen dat een siblingrelatie een heel bijzondere en unieke relatie is.

In de tweede plaats kan het gebrek aan ondersteuning voor de homogeniteitshypothese opgevat worden als een aanwijzing hoe het proces van vriendschapskeuze en partnerkeuze nu werkelijk loopt. Voor het ontstaan van vriendschappen of partnerrelaties is een eerste ontmoeting noodzakelijk. Ontmoetingen vinden vaak plaats in homogene situaties (werk, school, verenigingen). Vriendschappen en partnerrelaties die hieruit ontstaan zijn daarmee logischerwijs homogeen. Het zou kunnen zijn dat voor het *onderhouden* van vriendschappen en partnerrelaties homogeniteit minder van belang is, zoals we ook bij siblingrelaties hebben gezien. Het aspect waarop vrienden en partners enerzijds en siblings anderzijds verschillen is het ontstaan

van de relatie. We vermoeden dat sociale homogeniteit een sterkere invloed heeft op het ontstaan van een relatie dan op het blijvende karakter daarvan. Voor vriendschappen kennen we geen onderzoek naar het onderscheid tussen het aangaan en verbreken van contacten, maar uit onderzoek naar partnerrelaties is gebleken dat homogeniteit een sterkere invloed heeft op partnerkeuze dan op het verbreken van partnerrelaties.

Sociologisch mogen onze onderzoeksuitslagen interessant zijn, maar er is ook een maatschappelijke relevantie aan onze bevindingen. Onze gegevens laten zien dat ook in de hedendaagse verzorgingsstaat die Nederland is, de familie een belangrijke bron is van sociale contacten. Niet alleen ouder/kindrelaties maar ook siblingrelaties vormen een belangrijk bestanddeel van het sociale netwerk dat Nederlanders onderhouden. Uit onze gegevens kunnen we niet opmaken of siblingrelaties ook kwalitatief belangrijk zijn, maar we vermoeden van wel. De relatie is langdurig en vanzelfsprekend, wat bij vriendschappen minder het geval is. We menen echter toch dat broers en zussen steeds minder een vorm van sociale integratie betekenen. Op basis van de factoren die van belang blijken te zijn voor de contactfrequentie tussen siblings, kunnen we voorspellen dat het aantal contacten tussen broers en zussen zal afnemen. In de eerste plaats komt dat door het afnemende aantal kinderen. Weliswaar hebben personen die afkomstig zijn uit gezinnen met twee of drie kinderen meer contact met hun siblings dan personen uit grotere gezinnen, maar dat weegt niet op tegen het totaal aantal beschikbare broers en zussen. Mensen met veel broers en zussen hebben in totaal meer contacten met hun siblings. Een tweede reden waarom contacten met broers en zussen afnemen, is dat het aantal laagopgeleide en religieuze Nederlanders afneemt. Personen met een hoog opleidingsniveau wonen verder bij hun broers en zussen vandaan en onze cijfers laten zien dat de afstand bijzonder nadelig is voor de contactfrequentie. Waarschijnlijk betekent dat ook dat men bij behoefte aan directe hulp of aan sociale steun minder vaak een beroep kan doen op de naaste familie.

Noten

1. Ellen Verbakel is junior onderzoeker bij de sectie Sociologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen en Paul M. de Graaf is universitair hoofddocent bij de sectie Sociologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Correspondentieadres: Ellen Verbakel, Sectie Sociologie, Radboud Universiteit Nijmegen, Postbus 9104, 6500 HE Nijmegen. E-mail:

E.Verbakel@maw.ru.nl. Dit artikel berust op de afstudeerscriptie van Ellen Verbakel (2003). Eerdere versies van het artikel werden gepresenteerd bij de SISWO-werkgroep 'Sociale ongelijkheid en levensloop' en tijdens de Sociaal Wetenschappelijke Studiedagen, Amsterdam 2004. We danken de deelnemers voor hun kritische commentaar.

Literatuur

- Akker, P. van den, Cuyvers, P. & Hoog, C. de. (1992). Gezin en overheid; de mythe van de individualisering. *Gezin: tijdschrift voor primaire leefvormen*, 4, 141-156.
- Allan, G. (1977). Sibling solidarity. *Journal of Marriage and the Family*, 39, 177-184.
- Allan, G. (1989). *Friendship: Developing a sociological perspective*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.

- Allan, G. (1996). *Kinship and friendship in modern Britain*. Oxford: Oxford University Press.
- Boer, F. (1994). *Een gegeven relatie. Over broers en zussen*. Amsterdam: Prometheus.
- Bott, E. (1971). *Family and social network. Roles, norms, and external relationships in ordinary urban families*. London: Tavistock Publications Limited.
- Boudon, R. (1981). *De logica van het sociale. Een inleiding in sociologisch denken*. Houten/Zaventem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Cicirelli, V.G. (1980). Sibling relationships in adulthood : A life span perspective. In Cicirelli, V.G., *Sibling relations across the life span* (pp. 455-462). New York: Plenum Press.
- Cicirelli, V.G. (1995). *Sibling relations across the life span*. New York: Plenum Press.
- Cumming, E. & Schneider, D.M. (1961). Sibling solidarity: A property of American kinship. *American Anthropologist*, 63, 498-507.
- Goetting, A. (1986). The developmental tasks of siblingship over the life cycle. *Journal of Marriage and the Family*, 48, 703-714.
- Graaf, N.D. de, Graaf, P.M. de, Kraaykamp, G. & Ultee, W.C. (1998). *Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1998 (databestand)*. Katholieke Universiteit Nijmegen: Sectie Sociologie.
- Greenwell, L. & Bengtson, V.L. (1997). Geographic distance and contact between middle-aged children and their parents: The effects of social class over 20 years. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 52, S13-S26.
- Hess, B.B. & Warring, J.M. (1978). Changing patterns of ageing and family bonds in later life. *The Family Coordinator*, 27, 303-314.
- Janssen, J.P.G. (2002). *Do opposites attract divorce? Dimensions of mixed marriage and the risk of divorce in the Netherlands*. ICS-dissertation Nijmegen.
- Kalmijn, M. (1998). Inter-marriage and homogamy: causes, patterns, trends. *Annual Review Sociology*, 24, 395-421.
- Knipscheer, C.P.M. (1990). *Ouder worden en intergenerationele betrokkenheid*. Assen: Van Gorcum.
- Laumann, E.O. (1973). *Bonds of pluralism: the form and substance of urban social networks*. New York: John Wiley & Sons.
- Lee, T.R., Mancini, J.A. & Maxwell, J.W. (1990). Sibling relationships in adulthood: contact patterns and motivations. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 431-440.
- Litvak, E. (1960). Occupational mobility and extended family cohesion. *American Sociological Review*, 25, 9-21.
- Lye, D.N. (1996). Adult child-parent relationships. *Annual Review of Sociology*, 22, 79-102.
- Popenoe, D. (1993). American family decline, 1960-1990: A review and appraisal. *Journal of Marriage and the Family*, 55, 527-555.
- Reiss, P.J. (1962). The extended kinship system: Correlates of and attitudes on frequency of interaction. *Marriage and Family Living*, 24, 333-339.
- Verbakel, E. (2003). *Contacten tussen broers en zussen: de invloed van homogeniteit en restricties*. Nijmegen: Sectie Sociologie.
- Verbrugge, L.M. (1977). The structure of adult friendship choices. *Social Forces*, 56, 576-597.

- Verweij, A. & Kalmijn, M. (2004). Op bezoek bij familie en schoonfamilie. Een vergelijking van bezoekfrequenties gebaseerd op gegevens over gehuwde en samenwonende partners. *Mens en Maatschappij*, 79, 66-88.
- White, L.K. & Riedmann, A. (1992). Ties among adult siblings. *Social Forces*, 71, 85-102.
- Wilterdink, N. & Heerikhuizen, B. van (red.). (1985). *Samenlevingen: een verkenning van het terrein van de sociologie*. Groningen: Wolters-Noordhoff.